

Rezumatul tezei de doctorat
Interpretarea gramaticală a legii civile. De la tehnica redactării la
aplicările sale practice în Codul civil

doctorand Diana-Domnica Dănișor

Tema lucrării noastre de cercetare doctorală este una de actualitate în condițiile adoptării noului Cod civil român. În ultimele decenii interpretarea a fost una dintre problemele cele mai discutate de teoria dreptului, într-un climat persistent de criză. O chestiune ce se află astăzi în centrul reflecțiilor juriștilor este aceea de a ști ce anume înseamnă a interpreta un text, în cazul de față, ce înseamnă a interpreta legea civilă. Interpretarea este una dintre principalele forme ale cunoașterii și ale culturii. Interpretarea juridică constă în determinarea sensului unui text pentru a preciza forța regulii în contextul aplicării sale.

Limbajul a furnizat întotdeauna un important obiect de speculație și de studiu. De aceea, orice interpretare a legii, a legii civile în speță, trebuie să plece de la interpretarea gramaticală, enunțurile lingvistice putând fi direct observate și izolate de contextul lor, fiind astfel generalizabile.

Ne-am structurat demersul în trei părți, încadrate de o parte introductivă și de concluzii. Prima parte a lucrării își propune să facă o trecere în revistă a teoriilor interpretării legii începând din antichitatea greco-latină până la criza și cotitura interpretativă contemporană (Capitolul I), pentru ca în Capitolul al II-lea să analizeze tehnica interpretării și metodele de interpretare. Partea a II se ocupă de suportul material și de formularea lingvistică, plecând de la limbajul juridic și vocabularul său (Capitolul I) cu detalierea pe secțiuni a termenilor de apartenență juridică exclusivă, a termenilor de dublă apartenență, a noțiunilor relative în drept, pentru ca în Capitolul II să se ocupe de încărcătura juridică a termenilor Codului

civil, punându-și întrebarea unității sau pluralității de sens juridic: polisemia limbajului dreptului este tratată ca sursă de ambiguitate și ca procedeu care asigură longevitatea unui cod, definițiile și introducerea neologismelor au fost analizate ca factori ce duc la dezambiguizarea limbajului Codului civil. Partea a III-a s-a ocupat de problemele de stil, de specificitatea discursului legislativ - textul legii civile. Primul Capitol analizează una dintre cerințele tehnicii legislative: utilizarea unui limbaj simplu și accesibil și aplicarea unei sintaxe clare și directive, pentru ca cel de-al II-lea Capitol să se ocupe de mărcile lingvistice vs. mărcile juridice ale generalității.

Din punct de vedere strict terminologic, a interpreta textele legislative înseamnă mai întâi procesul prin care se determină sensul și forța regulilor enunțate în text. Apoi, interpretarea face referire la ipoteza în care i se cere cititorului un efort de elucidare a obscurităților din text. În această ipoteză, un text clar nu trebuie, și nici nu este indicat să fie interpretat. Cel de-al treilea sens al termenului *interpretare* desemnează rezultatul procesului de interpretare. Aceste definiții ale termenului, deși utile, nu ne spun mare lucru despre natura interpretării legilor. De aceea, a trebuit să ne referim la teoriile interpretării, fenomen extrem de complex și de dificil de distins în fața unui text de lege. Este ceea ce face actuala lucrare plecând de la interpretarea legii în antichitatea greco-latină, trecând prin **interpretarea juridică a religiilor revelate**, pentru a se ocupa mai apoi de marile dogme ale epocii noastre. S-a trecut apoi la analiza interpretării ca știință exactă prin dezvoltările oferite de modelul filologic interpretării juridice. Ne-am referit pe scurt la modelul sociologic și economic pentru ca în final să analizăm criza interpretării și cotitura interpretativă contemporană.

Această parte a lucrării a arătat cum anume a evoluat tehnica interpretării: inexistența în antichitatea greco-latină a niciunui tratat de interpretare, interdicția

impusă de Iustinian interpretării private a legilor (singurul ce putea s-o facă fiind doar el). Interpretarea textelor revelate este foarte importantă deoarece veritabila hermeneutică juridică a Occidentului este legată de receptarea Bibliei care a constituit o perioadă bună de timp suportul principal al dreptului. În modelul patristic de interpretare, spiritul legii este privilegiat în defavoarea literei, marii gânditori ai epocii ajungând la concluzia imposibilității lecturii literale a Bibliei, Providența având drept marcă polisemia. Gradul zero al interpretării este constituit de modelul scolastic ce introduce o nouă formă de interpretare, interpretarea conciliantă a legii și a rațiunii, având o dublă miză: juridică și epistemologică, având drept scop final reconcilierea legii religioase cu știința sau rațiunea filosofică.

Marile dogme ale epocii noastre nu sunt străine de revoluția științifică care câștigă rapid gândirea juridică prin noile idei și metode, scopul fiind acela de a reconstrui dreptul după modelul științelor exacte. De la metoda matematicienilor se împrumută cele două forme tipice: cea a sistemului, aleasă de dreptul natural pentru a reconstitui regulile juridice prin intermediul rațiunii, și cea a modelului tabelului, aleasă de dreptul pozitiv pentru punerea în ordine a jurisprudenței naturale, regula pozitivă fiind atestată de un text constrângător, iar cea naturală fiind descoperită numai cu ajutorul rațiunii. Ne-am referit în această parte a lucrării la *Școala dreptului natural* în care dreptul natural este înțeles ca proiect epistemologic. Dreptul natural este cel care demonstrează și convinge, dreptul pozitiv cere obediința subiecților, fiind dreptul care comandă și supune. Studiarea dreptului este ridicată la rangul de știință prin faptul că dreptul pozitiv se construiește prin referință la ideea de ordine, noțiunea de ordine juridică fiind cea care va determina viziunea despre drept a juriștilor până în zilele noastre. Tot în această perioadă se face apologia textului scurt și clar, temă larg dezbătută de gânditorii Epocii luminilor, sistemelor juridice împrumutându-li-se proprietățile

clasice ale sistemelor logice formale: univocitatea, coerența, completitudinea. În această perioadă, impunerea sensului literal este o necesitate politică: se dorește limitarea puterii judecătorilor, interpretarea părăsind domeniul științei pentru a intra în cel al politicii, devenind din act de cunoaștere, un act de autoritate și de voință, numai legiuitorul putând să o facă și devenind astfel o interpretare autentică. Dar judecătorii neputându-se abține de la interpretare, se ajunge la un compromis: dacă interpretarea nu poate fi complet eliminată, atunci trebuie să se determine tehnicile de interpretare, fapt ce conduce la încercări notabile de realizare a unor construcții teoretice care să conducă la o nouă metodă de interpretare. Cea care se va impune ca doctrină oficială a interpretării moderne este aceea conform căreia pentru o bună interpretare trebuie, ca regulă generală, să se judece sensul avut în minte de o persoană după semnele și indiciile pe care aceasta le dă.

Modelul filologic de interpretare, în continuarea modelului geometric, este impus de Hobbes și Spinoza drept unica metodă legitimă de interpretare științifică. Este vorba, în acest sens, despre examinarea filologică a textului de interpretat: plecându-se de la înțelegerea limbii (vocabular și sintaxă) care să permită examinarea tuturor sensurilor unui text în conformitate cu limba comună din momentul redactării și încercându-se să se stabilească sensul exact al enunțurilor prin păstrarea pe cât posibil a sensului literal. *Școala istorică a dreptului* se va naște plecând de la receptarea metodei istorice de interpretare a lui Spinoza. Istoria devine principiul cunoașterii în știința juridică, iar modelul filologic o metodă originală prin care regulile de drept sunt investigate și aplicate. Înțelegerea dreptului pozitiv al unui popor devine posibilă prin scrutarea originilor istorice ale acestuia. Secolul al XIX-lea este martorul împărțirii gândirii juridice continentale între două metode: metoda istorică a școlii germane ce afirmă existența unei pluralități de surse materiale și metoda sistematică a școlii franceze a exegezei

pentru care sursa formală este una singură, legislația și codurile. Modelul filologic stabilește o relație de echivalență între formula lingvistică a textului și originea sa istorică, relativizând opoziția dintre cele două școli: interpretarea modernă este istorică prin obiectul său și filologică prin metoda sa. De la concepția filologică a sensului univoc și echivalent cu intenția autorului se va ajunge la determinarea tehnicilor recomandate pentru interpretare. Este vorba despre interpretarea gramaticală ce are drept sarcină ca plecând de la limbă să conducă la înțelegerea sensului unui discurs, și despre interpretarea tehnică ce face cunoscut spiritul legilor, motivele care i-au ghidat pe autori, reconstruiește epoca pentru a stabili intenția autorului care poate contrazice uneori sensul aparent al textului și compară mai multe dispoziții pentru a arăta legătura intimă dintre instituțiile și regulile de drept în sânul unei unități. Această metodă filologică de interpretare aplicată dreptului prezintă mari insuficiențe.

Concepția modernă despre sens impusă de modelul filologic nu reușește să fie depășită de modelele sociologic și economic de interpretare. Cel care-i permite doctrinei să se emancipeze de sub tutela filologiei este François Gény, prin noua metodă de interpretare care reînnoiește teoria și practica dreptului prin metoda liberei cercetări științifice: judecătorul caută liber soluția. Pentru Vander Eycken, soluțiile sunt comandate de raporturile de interese, textele juridice nefiind decât haina comodă a acestora. Modelul economic de interpretare, plecând de la liberul joc al interacțiunilor individuale, ia în considerație influența regulilor juridice asupra economiei.

În privința crizei interpretării putem spune că aceasta își are originile în principiul însuși al concepției moderne a rațiunii juridice. Ca reacție la dubla alienare a proiectului modern de a constitui o știință exactă a dreptului, Hans Kelsen va dezvolta *teoria pură a dreptului* prin reîntoarcerea la surse. Modelul normativist este deschis de cotitura lingvistică de la sfârșitul secolului al XIX-lea și

începutul secolului XX conform căreia numai prin intermediul limbajului avem acces la semnificație și sens, interpretarea vizând să determine sensul enunțurilor prin depășirea metafizicii printr-o gândire post-metafizică. Semnificația este studiată în cadrul teoriei comunicării ce propune integrarea filosofiei limbajului, a teoriei argumentării și a hermeneuticii într-o teorie a societății, constatându-se conținutul normativ al modernității. Propozițiile juridice sunt reformulate în termeni pozitiviști, conținutul normei fiind neutralizat, doar faptul obligației putând fi cunoscut. Se trece la investigarea limbajului curent, cuvintele căpătând sens prin discurs. Este vorba despre teoria actelor de vorbire și a jocurilor de limbaj, dreptul fiind considerat un joc de limbaj ale cărui reguli sunt articulate la două niveluri: edictarea normelor de comportament obligatorii în viața socială și a regulilor de procedură care fixează regulile de funcționare a sistemului juridic. *Teoria pură a dreptului* a lui Hans Kelsen a dominat gândirea juridică a unei bune părți a secolului XX, știința dreptului nefiind compusă, după el, din norme juridice, ci din propoziții de drept. Din faptul că norma juridică edictează o regulă de comportament obligatorie și conține o delegare ce abilitează precizarea regulii, rezultă piramida normelor, sistem dinamic și ierarhizat de producere a normelor: interpretarea presupune nu cunoașterea dreptului, ci o luare de poziție politică, un act de politică juridică, judecătorul tranșând autoritar cazurile cu care este sesizat, soluția impunându-se nu grație conținutului său just, ci grație delegației care-i este dată judecătorului de a tranșa litigiul.

Doctrina și teoria contemporană a dreptului în materie de interpretare recunoaște pluralitatea metodelor de interpretare: alegerea ține de un factor de natură pragmatică. Nicio metodă de interpretare nu permite accesarea la înțelegerea autentică a textului și a sensului său, dreptul constând esențialmente în interpretări. Faptul că jurisdicția constituțională reprezintă locul prin excelență unde se manifestă chestiunea interpretării judiciare, marchează o evoluție

importantă din punctul de vedere al concepției despre interpretare, misiunea judecătorilor constituționali nefiind una interpretativă, ci de declarare a conformității legii cu constituția.

Plecând de la teoriile interpretării, lucrarea a reușit să pună în evidență faptul că interpretarea a existat de când lumea, constituind principala formă de cunoaștere și de cultură. Dreptul nu rămâne nici el străin de interpretare, fie că aceasta este realizată de către judecător sau de către legiuitor. Interpretarea gramaticală a preocupat filosofi, teologii, juriștii și lingviștii, ea având drept sarcină să elucideze sensul unui discurs plecând de la limbă. Dar teoria și doctrina contemporană a dreptului în materie de interpretare recunoaște pluralitatea metodelor de interpretare.

În următorul capitol am analizat tehnica interpretării și metodele de interpretare. În privința tehnicii interpretării, aceasta a fost abordată prin prisma codificării, ca instrument privilegiat al raționalizării legislative, cu aspirația spre clarificarea materiei juridice. Apărută pentru prima oară în 1950, noțiunea de legistică se interesează de ansamblul regulilor, procedeele și uzanțelor privitoare la forma redactării textelor legislative. Ne-am interesat în lucrarea noastră de regulile redactării legislative, de structura, de organizarea internă și de forma Codului civil român căutând să vedem care ar fi cele mai bune modalități de elaborare și redactare a sa pentru o înțelegere adecvată a literei acestuia, completată de înțelegerea spiritului său.

Legistica formală este preocupată de coerență și raționalitate, sub aspectul anvelopei lingvistice a legii, preconizând realizarea unor legi redactate simplu, clar și precis, pentru ca justițiabilii să fie în măsură să le aplice printr-o corectă înțelegere.

Limbajul legislativ trebuie să rezolve cumva opoziția dintre claritate și complexitate: complexitatea este dată de faptul că se adresează mai ales

specialiștilor, dar exigența clarității provine din faptul că textul legii trebuie să fie înțeles de toată lumea, nimeni neputându-se prevala de necunoașterea legii, necunoaștere ce poate proveni și din neînțelegerea acesteia.

Reflecțiile teoretice ale lui Domat, Montesquieu și Bentham conduc la impunerea codificării drept condiție necesară pentru simplificarea și clarificarea dreptului, marea utilitate a legii fiind, după ei, certitudinea asigurată de claritate și de concizie: textele trebuie să fie scurte, propozițiile simple, textul trebuie să fie redactat complet, iar dispozițiile să se limiteze la expresia de voință.

Aplicările contemporane ale legisticii formale se vor referi la analiza textelor de lege în căutarea defectelor procedurilor de elaborare pentru ameliorarea tehnicii redacționale, deoarece pentru ca actul comunicării să fie corect realizat, limba comunicării trebuie să fie clară și simplă, pentru facilitarea accesului cetățenilor la regula de drept și pentru limitarea puterii de interpretare a judecătorului. Legistica formală se preocupă de învelișul lingvistic, de calitatea redacțională a textului de lege, putându-se vorbi chiar de o estetică normativă ce vizează coerența și raționalitatea, cultivând justul prin frumos.

Previzibilitatea normei este asigurată prin redactarea unor legi simple, clare și precise, fapt ce garantează efectivitatea drepturilor și libertăților și, finalmente, securitatea juridică și, în afară de aceasta, legistica formală mai garantează și respectarea principiului democratic și asigurarea efectivității legii, căci o lege trebuie să fie nu doar previzibilă, ci și lizibilă.

O parte a analizei este rezervată cercetărilor și analizelor specialiștilor români care își propun să studieze regulile și procedurile de adoptare a legilor, precum și procedurile de aprobare a acestora.

În privința metodelor de ameliorare a legislației prin interpretare, după ce am văzut care sunt metodele reținute în literatura de specialitate română și străină, ne-

am oprit la analiza succintă a patru metode de interpretare: metoda gramaticală, metoda logică, metoda sistematică și metoda istorico-teleologică.

Am ales drept temă de studiu această metodă de interpretare deoarece am considerat-o de maximă actualitate pentru specialiști care, toți, se referă la metoda gramaticală de interpretare a legii, dar care o tratează ca pe o chestiune arhicunoscută, aprofundarea temei reducându-se în cel mai bun caz la câteva pagini.

În privința tehnicii legislative, una dintre reguli ar fi ca legea să fie scurtă și tehnicile de redactare să fie foarte simple. Dar nu așa stau lucrurile cu Noul Cod civil care, la prima lectură, este mult prea lung și prea complicat. O altă chestiune pusă în evidență de lucrare este aceea că dacă astăzi limbajul juridic este sinonim cu complexitatea, limbajul codului civil trebuie să mai aibă drept sinonim și claritatea. Astfel, stilul legilor trebuie să fie concis, simplu și clar. În partea a II-a și a III-a a lucrării am dorit să vedem dacă această concizie, claritate și simplitate cerute de tehnica legislativă este respectată de Codul civil român. Tehnica de interpretare literală ce pune accentul pe cuvinte, îl face chiar pe legiuitor să se joace cu ele.

După ce am clarificat în această primă parte ce este interpretarea, care sunt tehnicile legislative ce permit realizarea unui text comprehensibil și care sunt metodele de interpretare, partea a doua a lucrării se va ocupa de suportul material al codului și de formularea sa lingvistică.

Limbajul juridic are un vocabular specific format din anumite categorii de termeni: termeni de apartenență juridică exclusivă, termeni de dublă apartenență.

Am analizat în cadrul lucrării, pentru a evidenția conjuncția dintre complexitatea și claritatea textului codului vocabularul utilizat de acesta. Ne-am confruntat în analiză cu prezența termenilor de apartenență juridică exclusivă care, asigurând tehnicitatea codului, sunt suficient de complecși pentru a nu fi înțeleși

decât de specialiști. Astfel, am constatat că termeni precum *sinalagmatic*, *accesiune*, *superficie*, *uzufruct*, *abitatie*, *sezină*, *grănițuire*, sunt termeni exclusiv juridici, care nu au niciun sens extrajuridic, fiind înțeleși doar de specialiști, textul produs prin utilizarea lor fiind unul clar dar de o complexitate ce nu facilitează înțelegerea sa de către profani. Analiza a purtat asupra atestării acestor termeni în dicționarele generale ale limbii române, asupra productivității derivaționale a lor și asupra existenței sau nu a unor familii de cuvinte măcar cu sens metaforic care să aparțină celorlalte registre ale limbii. Am constatat cvasi-inexistența sinonimelor și antonimelor respectivilor termeni, pentru a concluziona, pe baza monoreferențialității că sunt înțeleși doar de inițiații dreptului.

În cazul termenului *sinalagmatic*, acesta poate fi foarte bine clasat în cadrul categoriei termenilor exclusiv juridici deoarece nu are nici măcar un sens metaforic ce l-ar autoriza să aparțină altor registre ale limbii. Există în limbajul comun mai multe sinonime ale termenului, adjectivele *bilateral*, *mutual* și *reciproc*. Preferința pentru termenul *sinalagmatic* are drept explicație dezambiguizarea, bilateral, mutual, reciproc având mai multe sensuri care ce nu aparțin toate limbajului juridic.

Accesiunea este definită de articolul 567 al noului Cod civil și am demonstrat că redactarea acestui articol este superioară articolului 488 din Vechiul Cod civil din care se inspiră.

Superficiea care nu era reglementată în vechiul Cod civil este reglementată de actualul Cod civil ca excepție de la accesiune. Am constat din analiza făcută că nu există un termen distinct pentru persoana care are drept de superficie și am propus de lege ferenda ca acesta să fie numit *superficiant*, după modelul francez care oferă pentru titularul dreptului de superficie termenul *superficiare*, care se regăsește în termenul român *superficiar*, iar pentru proprietarul terenului, termenul *superficiant*, care nu există în limba română și ar trebui introdus pentru claritatea și

concizia terminologică a Codului. O altă propunere de lege ferenda este introducerea în cod a superficiei ca drept de supraetajare, aceasta constituind o problemă de maximă actualitate.

În privința *abitației*, am semnalat faptul că acest termen l-a înlocuit pe cel utilizat în vechiul Cod civil, deoarece niciun dicționar nu mai atestă forma *abitațiune*. Acesta este un termen de apartenență juridică exclusivă, în forma *dreptului de abitație* nefiind utilizat decât de limbajul Codului civil, neavând sinonime, și nici antonime, fapt ce-l face să aparțină exclusiv limbajului dreptului. Am constatat că dacă pentru titularul dreptului de suprafață codul utilizează termenul de *superficiar*, pentru titularul dreptului de uzufruct, termenul *uzufructuar*, pentru titularul dreptului de abitație codul nu are un termen și am propus introducerea termenului *abitaționar*.

În privința termenului *grănițuire*, acesta este exclusiv juridic și numai prin faptul că dicționarele generale ale limbii nu-l atestă deloc, în schimb atestă termenul *îngrădire* care nu este unul juridic. Cu toate acestea, codul civil face distincția între cei termeni atunci când vorbește de *obligația de grănițuire* la art. 560, distingând-o la nivel terminologic de *dreptul de îngrădire* de la art. 561. Ca un plus al Codului actual, am semnalat faptul că redactorii săi și-au însușit obiecțiile doctrinei și au inclus aceste două articole în secțiunea ce reglementează întinderea dreptului de proprietate, vechiul cod tratând obligația de grănițuire și dreptul de îngrădire la servituți, considerându-le servituți naturale.

În privința termenilor de dublă apartenență, ne-am interesat de termenii care posedă același sens în limbajul juridic și în utilizarea curentă, de cei al căror sens juridic este transpunerea particulară, cu sau fără modificare, a unui sens generic comun și de cei al căror sens juridic s-a născut, relativ la sensul curent, dintr-o figură de limbaj.

În lucrarea de față am analizat termenii de dublă apartenență ce pot pune probleme atât juriștilor cât și mai mult nespecialiștilor. Am constatat că nu ridică probleme termenii de dublă apartenență care posedă același sens în limbajul juridic și în utilizarea curentă, deoarece este suficientă cunoașterea limbii comune pentru a-i înțelege. Este vorba despre termenii-instrument pe care Codul îi utilizează pur și simplu, fără a le altera forța sau valoarea. Dicționarele generale ale limbii române nici măcar nu atestă că acești termeni ar aparține vocabularului dreptului, deoarece suprapunerea sensului din cele două limbaje (cel comun și cel specializat) este perfectă.

Ambiguitatea și nevoia de interpretare se naște, în schimb, atunci când codul utilizează termeni din limbajul comun dar care capătă în enunțul juridic un sens diferit de sensul lor curent, un sens special și foarte tehnic. Am analizat în cadrul acestei categorii de termeni eroarea și am ajuns la concluzia că dacă doar eroarea viciu de consimțământ este reținută de actualul cod, ar trebui reconsiderată clasificarea tripartită a erorii în funcție de consecințele produse. *Violența* apare ca viciu de consimțământ, art. 1216 consacrand concepția doctrinară largă asupra viciului violenței.

Din analiza întreprinsă relativ la termenii al căror sens juridic este specializat în opoziție cu sensul comun, am constatat că actele și faptele sunt opuse în limbajul juridic, având consecințe juridice distincte, în timp ce în limbajul comun actele unei persoane sunt funcție de faptele și gesturile sale. De asemenea, evenimentele pot fi clasificate în două categorii: actele juridice și faptele juridice. Distincția acte-fapte este importantă deoarece regimul probatoriu este distinct și ele nu antrenează aceeași răspundere, fapt ce a condus și legiuitorul român să distingă între actele și faptele juridice. De fapt distincția codului este una tripartită, în afară de acte și fapte acesta reglementând și situațiile.

În această parte a lucrării s-a constatat că se poate întâmpla ca legătura generică să nu fie clară, textul codului referindu-se la o analiză mai punctuală a termenului, ca în cazul adjectivului *natural*, utilizat în opoziție fie cu legitim, fie cu industrial și civil.

În cadrul derivării operate de la concret la abstract am analizat substantivul *parchet* care plecând de la sensul primar capătă un sens figurat în limbajul curent, dar plecând de la acesta. Ca termeni care posedă un sens juridic fără raport satisfăcător sau perceptibil cu sensul extrajuridic am analizat *absența* (înlocuită în actualul cod de instituția dispariției și a morții prezumate) și adjectivul *util* care în limbajul codului apare în opoziție cu vicios, dar și cu necesar și voluptuar.

O secțiune aparte a fost rezervată noțiunilor relative în drept asupra cărora ne-am aplecat cu o reală plăcere. Este vorba despre metaforele utilizate în cod fără a fi definite, fapt ce asigură flexibilitatea sensului, lăsând o oarecare libertate de interpretare judecătorului. Aceste noțiuni sunt guvernate de echitate, umanismul juridic încercând prin ele să rezolve probleme de nerezolvat în termeni de morală, de valori și de reconciliere. Noțiunile de ordine publică și de bune moravuri nu au fost definite în legislație, iar conținutul lor variază în timp și spațiu, depinzând de regimul politic, de morala socială a unei epoci date. Din consultarea dicționarelor și din lectura textelor juridice nu am putut determina contururile bunelor moravuri, acestea fiind incerte. Am observat în schimb că în Codul civil această noțiune este sistematic legată de cea de ordine publică, de unde dificultatea distincției între ceea ce este pur și simplu ilicit și ceea ce este contrar bunelor moravuri. Judecătorul trebuie să se raporteze la nivelul mediu al moravurilor din epoca sa, la sentimentul colectiv încercat de omul mediu, la conștiința socială, la opinia publică sau la consensul social pentru a califica moravurile drept bune sau rele. Astfel nu va fi acuzat de subiectivitate. În privința ordinii publice din punctul de vedere al

dreptului civil, aceasta este extrem de dificil de definit, domeniul său de aplicare schimbându-se în funcție de concepțiile politice, sociale și economice ale legiuitorului. Am observat în noul Cod civil că fostele norme care erau considerate a aparține sferei bunelor moravuri se deplasează spre ordinea publică de protecție - de exemplu, textele ce ocrotesc demnitatea persoanei umane și a corpului uman (art. 61 și urm. NCC).

În cadrul noțiunilor ce reflectă concepții sociale, morale, religioase, noțiuni de ordin abstract, am analizat *buna credință*, noțiune-cadru ce fondează întregul edificiu al obligațiilor civile. În dreptul actual noțiunea implică examinarea obiectivă a acțiunilor unui individ în funcție de un comportament independent de intenție. Noțiunile de bună și rea credință apar uneori în Cod ca două fațete ale aceleiași noțiuni, alteori ca realități distincte. Buna credință este o formă nouă și modernă a echității, element de moralizare a dreptului, fiind cea în măsură să-i redea dreptului rolul de protector al părții slabe.

Bunul proprietar este sintagma ce înlocuiește în textul Codului *bunul tată de familie*, ceea ce semnalează, după opinia noastră, depășirea standardului juridic al lui *bonus pater familias* și schimbarea polului de greutate din domeniul familiei în cel al proprietății. S-a remarcat că noțiunea nu este de absolută noutate, Codul civil de la 1864 utilizând-o deja în art. 989, 1080 & 1 și art. 1599. Doctrina nu analizează distinct această sintagmă, mulțumindu-se s-o preia din Cod fără a o explica.

Cel de-al doilea capitol al Părții a II-a s-a ocupat de unitatea și pluralitatea de sens juridic a termenilor Codului civil cu aplecare asupra *polisemiei limbajului dreptului, sursă de ambiguitate și procedeu ce asigură longevitatea unui cod* (Secțiunea I) și de *dezambiguizarea limbajului Codului civil prin utilizarea definițiilor și introducerea neologismelor* (Secțiunea II).

Tinerețea Codului este asigurată de foarte rara utilizare a termenilor monosemantici, fapt ce lasă deschisă calea interpretării. Am analizat în lucrarea de față valoarea de ansamblu a polisemiei externe, căci majoritatea termenilor juridici au cel puțin un sens juridic, dar cel puțin și un sens extrajuridic, de polisemia internă ca factor de ambiguitate, și de polisemia dublată de sinonimie.

Referindu-ne la polisemie, am constatat deși ar trebui să fie monoreferențial și univoc, limbajul codului, ca și limbajul juridic în general are drept caracteristică frecvența polisemiei, analizată pe parcursul lucrării atât ca sursă de ambiguitate, cât și ca procedeu ce asigură longevitatea Codului. Ne-a captat în special atenția polisemia dublată de sinonimie, analizând inconsecvențele din Codul civil în privința utilizării termenilor. Am ajuns la concluzia că atunci când se privilegiază un sens figurat, sintagma generică *încălcare* *dreptului* din vechiul Cod civil este înlocuită de actuala codificare cu termeni care uneori sunt sinonimi, alteori nu. Am propus, de lege ferenda, ca sintagma *a aduce atingere* să fie evitată, preferabile fiind sinonimele sale *a încălca*, *a vătăma*, *a prejudicia* sau, dacă s-ar aprecia ca fiind preferabilă utilizarea sa, atunci ea să fie definită în prealabil. Deoarece exigențele impuse de normele de tehnică legislativă cer ca termenii și sintagmele juridice să fie utilizate cu același sens, și constatând că în NCC aceleași noțiuni nu sunt exprimate prin aceiași termeni, am propus de lege ferenda ca lectura finală a textului să fie făcută de redactori de specialitate (de preferință unul singur) care să coreleze articolele scrise de autori diferiți pentru a asigura coerența textului și la nivel terminologic. Tot ca propunere de lege ferenda, am considerat că utilizarea generalizată a sintagmei *atingeri ilicite* ar fi de preferat și în art. 74 NCC care vorbește despre atingeri ale drepturilor, exprimare mult prea generală ca să nu dea naștere la echivoc. Dacă în cazul unui text literar repetiția este supărătoare, considerăm că în cazul unui text de lege/cod repetiția aceluiași termen nu este un minus, ci face ca textul să fie comprehensibil. Am propus de lege ferenda ca în

cuprinsul Codului, pentru denumirea aceluiași realități să se utilizeze aceiași termeni, chiar dacă acest lucru este un minus din punct de vedere a stilului.

Codul distinge în mod arbitrar între sinonimele *a vătăma*, *a păgubi*, *a dăuna*. Am propus de lege ferenda să se clarifice distincția dintre *pagubă* și *prejudiciu* pentru a li se fixa un sens unitar. De asemenea, am analizat distincția neproductivă pe care legiuitorul o face între *atingere* și *încălcare*, propunând ca atunci când termenii utilizați sunt sinonimi, legiuitorul să se decidă la utilizarea unuia dintre ei și să fie consecvent în această hotărâre pentru evitarea ambiguităților și a interpretărilor.

În privința distincției între *bunuri*, *lucruri* și *obiecte*, am constatat că aceasta nu este consecventă pe parcursul textului analizat, la un moment dat nemaînțelegând nimic, cei trei termeni trebuind, conform exigențelor normelor de tehnică legislativă, să fie utilizați cu înțelesuri diferite, explicând astfel opțiunea terminologică diferită. Deoarece legiuitorul nu-și propune să redacteze o operă literară, cerem de la el de lege ferenda ca în prezența unor serii sinonimice, atunci când termenul reținut este cel bun, să fie utilizat numai el, cu riscul repetiției. De asemenea, termenii care desemnează aceeași realitate trebuie utilizați în mod consecvent cu același sens, fapt ce conduce la asigurarea coerenței textului și la lipsa confuziilor ce pot da naștere interpretării. Deoarece în privința acestei distincții neproductive am ajuns la concluzia că nici chiar specialistul nu se descurcă cu ușurință, cu atât mai puțin profanul, cel căruia legea i se adresează și care trebuie s-o înțeleagă pentru a nu o încălca, am propus ca legiuitorul să se hotărască la un termen, și nu să folosească doi sau chiar mai mulți pentru desemnarea aceleiași realități.

Polisemia dublată de paronimie a fost o altă parte a lucrării plină de provocări. Dacă redactorii codului folosesc drept tehnică a dezambiguizării definirea termenilor, am ales două definiții care par să-i satisfacă pe redactori din

perspectiva rezolvării polisemiei: cea a *subiectelor de drept* și a *posesiei de stat*. Părerea noastră este că opțiunea terminologică este cel puțin îndoielnică, dacă nu eronată. În cazul ambelor sintagme supuse analizei eroarea provine din traducerea neadecvată a celor două sintagme preluate din dreptul francez. Pentru *subiect* problema provine din faptul că are pentru aceeași formă de singular două forme de plural, problemă inexistentă în limba franceză din care este împrumutată sintagma respectivă. Analiza lexicografică întreprinsă ne îndreptățește să recomandăm legiuitorului schimbarea opțiunii terminologice incorecte *subiect/subiecte* cu aceea corectă de *subiect/subiecți*. Cel de-al doilea termen analizat este cel de *stat* în sintagma *posesie de stat*, opțiune terminologică ciudată, deoarece în limba română substantivul *stat* nu poate da socoteală de sensurile reținute de legiuitor în respectiva sintagmă. Definiția, ca și sintagma sunt preluate din franceză, dar traducerea este proastă. Am propus, de lege ferenda, ca definiția din NCC să fie păstrată, dar *posesia de stat* să fie înlocuită cu *folosința stării civile*.

Pentru dezambiguizarea limbajului Codului civil am reținut în analiza noastră două procedee, din care primul foarte productiv: utilizarea definițiilor legale și introducerea neologismelor. Noul Cod civil român abundă în definiții legale, fapt considerat de noi un minus, deoarece descurajează apriori căutarea oricărei idei generale. O dispoziție generală ar rezolva foarte bine problema. Dar ne-am explicat această abundență prin virtuțile de claritate, simplitate, securitate și pedagogie care-i sunt asociate. Întâlnim în Cod definiții reale (cele care poartă asupra lucrurilor însele) și definiții terminologice (ușor reperabile în cod, fiind plasate în antetul articolelor, anunțate ca purtând asupra unor expresii și cuvinte, ele sunt date ca definiții de termeni). Am propus de lege ferenda definiția completă a contractului de întreținere: *Contractul de întreținere este contractul încheiat în formă autentică prin care o parte se obligă să efectueze în folosul celeilalte părți*

sau al unui anumit terț prestațiile necesare întreținerii și îngrijirii pentru o anumită durată

În privința formării legale a neologismelor, concluzia acestei părți a lucrării este aceea că lupta contra polisemiei poate fi dusă și prin modalitatea creării de neologisme. Cunoscută fiind permeabilitatea terminologiei juridice pentru împrumuturile neologice, am observat din analiza întreprinsă că legiuitorul, pentru dezambiguizarea limbajului codului recurge la procedeul împrumutului pentru introducerea unor termeni noi, cu predominanța neologismului latino-roman, fapt ce are un rol important în specializarea și modernizarea terminologiei juridice românești prin împrumutul neologic de termeni abstracți, monosemantici care să acopere lacunele și să înlocuiască perifrazele cu un termen specializat. Am mai semnalat ca utilizare neologică orice utilizare de termen sau sintagmă pe care codul le definește, prin această definiție legiuitorul înțelegând să dea un sens nou instituției reglementate. Formarea legală a neologismelor este o modalitate de luptă contra polisemiei, legiuitorul român preferând să introducă termeni noi prin împrumut. Am supus atenției termenii *moștenire, franșiză și servitute*.

Cea de-a treia parte a lucrării și ultima s-a ocupat de problemele de stil legate de textul legii civile, prin scoaterea în evidență a specificității discursului legislativ. Plecând de la cerințele legisticii formale, Capitolul I a analizat dacă în Codul nostru civil este utilizat un limbaj simplu și accesibil și dacă se aplică o sintaxă clară și directivă. Principiile care concură la realizarea dezideratului de simplitate sunt: asigurarea unui echilibru între dinamica și statica dreptului, asigurarea accesibilității și a economiei de mijloace în elaborarea actelor normative și principiul planificării legislative.

Factorii politici și lingvistici influențează alegerea diatezei. Canonul general acceptat de juriști este acela că textele normative trebuie redactate la forma pronominală impersonală. Am văzut în cadrul analizei întreprinse că verbele *a*

prevedea, a dispune, a prezuma sunt verbe ale autorității. Verbele utilizate de cod cu valoare de generalitate nu rup în cadrul diatezei pronominale impersonale total relația cu subiectul gramatical, ele situându-se în sfera subiectului-agent nedeterminat. Diateza pasivă este și ea frecvent utilizată în textul Noului Cod civil, producând și ea, asemeni diatezei pronominale impersonale, o reorganizare a structurii semantice. Am propus de lege ferenda ca atunci când se folosește diateza pasivă legiuitorul să precizeze și subiectul logic, precizarea agentului fiind o operațiune pe care legiuitorul o uită sau se face că o uită, creându-se astfel dificultăți, sensul frazei fiind viciat, chiar dacă din punct de vedere gramatical aceasta este ireproșabilă. Nu au fost analizate situațiile în care subiectul logic al verbului la diateza pasivă este exprimat sau determinabil, ci cele în care subiectul logic este neexprimat dar care se poate deduce cu ușurință din context. Diateza activă este preferată pentru descrierea unei situații, a unei circumstanțe sau acțiuni date. Este de evitat folosirea verbelor la această diateză care este înșelătoare și poate acredita ideea că orice regulă de drept, chiar și atunci când nu este așa, dar când este exprimată la diateza activă, enunță o interdicție, o injoncțiune sau o sancțiune.

Secțiunea a II a ultimei părți s-a ocupat de modul și timpul verbal, ajungând la concluzia că această opțiune nu este una indiferentă. În mod clasic, indicativul prezent este utilizat în drept cu valoare de imperativ, fiind în același timp un timp intemporal: exprimarea unei norme la indicativ prezent favorizează respectarea acesteia prin crearea unui efect de realitate. Timpul prezent din cod este de fapt un timp aplicabil situației momentului. Utilizarea acestui timp prezent pare insolită din punct de vedere gramatical, dar ea este generalizată din punctul de vedere al codului: obligația se exprimă esențialmente prin indicativul prezent al verbului ce poartă sensul principal, subînțelegându-se voința legiuitorului exprimată de verbul

a trebui. Folosirea indicativului prezent face dovada intuițiilor lingvistice ale juriștilor ce oscilează între prescriere și descriere. Preferința Codului civil pentru indicativul prezent se explică și prin faptul că acesta este văzut ca non-timp, dând loc unei analize în procesul contemporan al enunțării.

Utilizarea acestui timp verbal se mai explică și prin simplificarea schemelor predicative care cere evitarea timpurilor verbale compuse. Obiectivele urmărite de Cod prin înlocuirea viitorului cu prezentul țin de facilitarea înțelegerii textului prin simplificarea timpurilor, punerea textelor în conformitate cu principiile legii (forță generală și vocație permanentă) și atenuarea dimensiunii injonctive. Prezența viitorului în textul Codului este excepțională, explicându-se din dorința de a varia stilul: se știe că legea este prescriptivă, iar legiuitorul nu este obligat să-și marcheze explicit discursul prin utilizarea viitorului. Am propus de lege ferenda ca atunci când redactorul a optat pentru un timp sau altul să-și mențină opțiunea și să nu alterneze între prezent și viitor pentru definirea unor obligații de aceeași natură. Forma negativă a verbului indică faptul că la nivelul predicăției semantico-sintactice anumite evenimente sau entități nu există. În cod, utilizarea negației propoziționale poate fi dublă, prin folosirea verbului la formă negativă, întărit de termeni negativi precum *nimeni, nimic, niciunul niciodată, nicăieri, etc.*, îmbrăcând forma generalizării, a aplicării generale.

Forma negativă a verbului este comandată uneori de sensul frazei pentru a marca generalitatea prin excludere: este vorba despre principii redactate la forma negativă pentru a exprima generalitatea în plină evidență sau generalitatea inerentă oricărei reguli de drept. Am analizat obligația negativă exprimată prin verbul *a nu putea* în corelație cu următorii subiecți: tutorele, minorul, logodnicul, soții, proprietarii, etc., dar și cu un subiect al obligației negative care este constituit, nu de o ființă, ci de instanță, de hotărâre, de convenție etc.

Capitolul II al ultimei părți a lucrării s-a ocupat de mărcile lingvistice și de cele juridice ale generalității. Frazele generice sunt asigurate de utilizarea în Cod a adjectivelor și a pronumelor nehotărâte. Din această categorie, Codul manifestă o preferință pentru nehotărâțul *orice* care poate să se combine în mod redundant cu *altul (alta)/alții (altele)*, dar cel mai des el se combină în textul Codului civil cu *persoană*. Pronumele nehotărât *nimeni* a fost analizat în frazele generice de tip prescriptiv care nu creează un drept, ci limitează sau interzic o acțiune, utilizarea sa denotând o depreciere a singularității și descriind niște norme care-i preexistă Codului. *Oricine* nu apare decât în rare ocazii, instituind drepturi și obligații în sarcina unui subiect nedeterminat (generic) dar determinabil, ce nu dau impresia c-ar preexista Codului, ci că sunt instituite chiar de textul acestuia. Am mai analizat fraze în care este semnalată preferința pentru *toți*, ca alegere secundă devenită obligatorie prin existența unui element ce blochează utilizarea adjectivului nehotărât *orice*. Uneori se preferă forma negativă *niciun/nicio* a adjectivului nehotărât, în formă simplă, relativ la persoane, la modalități, cauze, căi, efecte, în privința acțiunilor, a rezultatelor punerii în aplicare, în privința raporturilor, a drepturilor și obligațiilor, în privința suportului material al unei obligații și a legăturilor ce se pot stabili între persoane.

Am constatat că alegerea singularului sau a pluralului, marcă a generalității, cu toate că pare una banală, nu este indiferentă, bucurându-se de o mare eficacitate în cadrul interpretării legii. Am observat că această utilizare nu este consecventă, așa cum o cer normele tehnicii legislative, unitatea utilizării unui termen incluzând și formele de singular sau plural care apar uneori, ambele, în textul aceluiași articol. Este vorba despre art. 573 care în al. (1) și (3) vorbește despre proprietarii riverani la plural, pentru ca în al. (2) să utilizeze singularul, fără niciun motiv, nici juridic, nici lingvistic.

Singularul este forma gramaticală ce traduce singularitatea sau generalitatea ca generică, generalitatea singularului speciei: este o marcă a generalității. Pluralul generic este asimilat singularului gramatical, dar el apare utilizat în Cod și cu valoare de plural, fiind întărit de indicații exprese precum *toți*, *tuturor*.

O altă sursă de ambiguitate a Codului o constituie enunțurile interminabile și enumerările deschise ce te fac să te pierzi în desişul lor. Am exemplificat prin câteva articole din Cod ce nu sunt formulate, conform exigențelor tehnicii legislative relative la textul clar, în fraze scurte, fără prea multe propoziții intercalate sau subordonate, ci din contră. Astfel stau lucrurile cu art. 1203 și art. 391 al. (2), care par să nu se mai termine. Cât despre înțelegere, aceasta poate fi asigurată de citirea repetată și chiar de împărțirea textului în propoziții pentru decelarea sensului normei cuprinse în text, fapt ce conduce nu doar la interpretare, ci și la neînțelegere. Enumerările deschise nu sunt nici ele binevenite în textele legislative, în speță în Codul civil. Am căutat spre exemplificare în textul codului articole care să utilizeze acest procedeu al enumerării deschise, precum și articole în care enumerările se termină cu *altele asemenea*, *altele asemănătoare*.

O ultimă propunere de lege ferenda este făcută în privința enunțurilor interminabile: textele legislative să fie formulate în fraze scurte, fără prea multe propoziții intercalate sau subordonate, pentru dezambiguizarea mesajului și corecta înțelegere a acestuia.